

ἀντικειμενικὸν κόσμον εἶναι εἰς θέσιν νὰ νοῇ ἰδεατῶς, τοι-
τέστι νὰ συγκριτῇ ἐντὸς ἀφηρημένων ἐννοιῶν.

7. Περὶ τῶν τύπων τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς ἀντικειμενικῆς γνώσεως.

Διάφορος πρὸς τὴν ἀμέσως ἐν τῷ περιεχομένῳ τῆς ἐμπειρίας συντελουμένην διάκρισιν μεταξὺ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου εἶναι, κατά τε τὸν τρόπον τῆς γενέσεως καὶ τὴν λογικὴν σημασίαν αὐτοῦ, ὁ **χωρισμὸς τῆς ὑλῆς ἀπὸ τῆς μορφῆς τῶν παραστάσεων**. Ἐν πρώτοις ἀμεσον ἀποτέλεσμα τῆς ἀνωτέρῳ μημονευθεῖσης προόδου τῆς διακρίσεως ταύτης εἶναι τὸ ὅτι αὗτη δύναται μὲν λαμβάνεται μόνον ὑπὸ ὄψιν ἀπὸ ἀφηρημένης ἀπόψεως. Ἐπειδὴ ὡρᾶς τὰ ἔλατήρια αὗτῆς φέρουσι πλήρως ἐμπειρικὸν χαρακτῆρα, προπαρασκευάζεται αὕτη εἰς τὰς παραστάσεις, ὥπως καθορίζῃ εἰς ταύτας πάντοτε τὴν ἀντίληψιν τῶν γεγονότων. Τοιαύτη τις διάκρισις μεταξὺ ὑλῆς καὶ μορφῆς συντελεῖται πάντοτε ἐκεῖ ἔνθα ἐν τῇ παραστάσει ἀποδεδομένη εἰς δύο ἀντικείμενα τὴν αὗτὴν τοπικὴν μορφήν, εἴτε ἐκεῖ ὅπου ἀφίνομεν, δύος δύος ἐνέργειας συντελῶνται ἐν ἑκαὶ τῷ αὐτῷ χρόνῳ.

"Ἔδη ἀνταῦθα ἐγείρεται ἀναγκαῖος τὸ ζῆτημα, ἂν τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσιματα, τὰ παρασχόντα ἀφοριμὸν πρὸς διάκρισιν τῶν τυπικῶν ἀπὸ τῶν ὑλικῶν στοιχείων τῶν παραστάσεων, ἐπιτρέπωσι τὴν προσπόθεσιν μιᾶς διαφόρου πραγματικῆς σημασίας.

"Ἔδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς νεωτέραις θεωρίας τῆς γνώσεως τὸ ζῆτημα μένει ἐκκρεβατές. Αἱ λύσεις αὐτοῦ, οὖν δήποτε καὶ ἐν ἔλαβον ἐξωτερικὴν μορφήν, ὑπῆρχαν πάντοτε σύμφωνοι εἰς τοῦτο τὸ σημεῖον, ὅτι δηλαδὴ ἀπέδιδοσιν αὗται μεγαλυτέραν γνωστικὴν θεωρητικὴν σημασίαν εἰς τὴν μορφὴν τῶν παραστάσεων ἢ εἰς τὴν ὑλὴν τῆς αἰσθήσεως. Ἐν πρώτοις ἡ πεποίθησις αὕτη συνεδέθη κατά τινα τρόπον πρὸς τὸν διαποχωρισμὸν τοῦ ὑποκειμένου ἀπὸ τοῦ ἀντικειμένου. Ὁριστικὴν ἐπεδραστιν ἐξίσκησαν ἀνταῦθα αἱ ἐκ τῶν θεμελιωδῶν τῆς φυσικῆς ἐννοιῶν προελθοῦσαι θεωρίαι τῆς φυσικῆς, ἵδιος καθ' ὃν τρόπον ἀντελαμβάνετο αὐτὰς δ Ἡ Γαλιλαῖος. Τοῦ συφοῦ τούτου τὰς θεωρίας ἐνστεργνισθέντες δ Ἡ Καρτέσιος καὶ δ Ἡ Λόνιος, τὸν μὲν χῶρον καὶ τὸν χρόνον ἐθεώρουν ὡς ἀντικειμενικά, τὰς δὲ κατὰ ποιὸν ἴδιοτητας τῶν αἰσθημάτων ὡς ἀπλῶς ὑποκειμενικά στοιχεῖα τῆς ἐμπειρίας. Οὕτω, κατ' ἀναγκαῖαν συνάρτησιν, τὰ μὲν πρῶτα ὥφειλον νὰ ἔχωσιν ἀμεσον, τὰ δὲ δεύτερα ἐμμεσον σημα-

σίαν ἐν σχέσει πρὸς τὴν γνῶσιν. Συμφώνως πρὸς τὰ εἰρημένα ή διάκρισις αὕτη συνεδέθη ἀπλοῦκῶς πρὸς τὴν προϋπόθεσιν μᾶς διαφόρου ἐπιδράσεως τῶν ἀντικειμένων ἐπὶ τὸ υποκείμενον. Ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος δὲν ἥδυναντο νὰ μεταβάλλωσι κατὰ τὴν ἐπίδρασιν ταύτην τὰς ἑαυτῶν ἰδιότητας, ἐνῷ ἐντυπώσεις, ὅποιαι ὁ ἥχος καὶ τὸ φῶς, ἔδει νὰ μεταβληθῶσιν εἰς διαφόρου εἴδους ἐνεργείας εἰς τὰ αἰσθητήρια δργανα, ὅπως γίνωσι τὸ πρῶτον ἀντιληπταὶ παρ^ο αὐτῶν. Ὅποτε τὴν ἐποιητικήν εὐκόλως θὰ ἥδυνατο νὰ συμβῇ, ὡστε αἱ αὐτοτελεῖς κατὰ ποιὸν ἰδιότητες ν' ἀνήκωσιν εἰς τὴν σφαιραν τῶν εἰρημένων τυπικῶν ἰδιοτήτων. Καὶ τῷ ὄντι ὁ Λώκιος ἔταξε τὴν ἰδιότητα τοῦ στερροῦ καὶ τοῦ ἀδιαχωρῆτον εἰς τὴν αὐτὴν σφαιραν, εἰς ἣν ἔταξε τὴν κίνησιν καὶ τὸν χρόνον. Τὰ πράγματα δῆμος μετεβλήθησαν, ὅτε οἱ φιλόσοφοι προέβησαν εἰς τὴν μελέτην τοῦ προκειμένου ξητίζματος οὐχὶ ἀπὸ φυσιογνωσιῶν, ἀλλ' ἀπὸ ψυχολογικῆς ματρικεως, καθὼς ἐπράξει ὁ Berkeley. Αἱ χρονικαὶ καὶ αἱ τοπικαὶ ἰδιότητες τῶν ἥμετέρων παραστάσεων δὲν ἔπειρε τὰ θεωρηθῶσιν ἀντιβῶς ὡς ἐνέργειαι υποκειμενικῶν δργων, οἷον ὁ ἥχος, τὸ φῶς, η θερμότης; Ὅθεν τὸ τελικὸν συμπέρασμα, ὅτι ὀλόνιληρον τὸ περιεχόμενον τῆς ἐμπειρίας δέον ν' ἀποδίδεται εἰς τὸ υποκείμενον, ἢτο συνεπέστερον πρὸς ἑαυτὸν ἢ τὰ συμπεράσματα τῶν ἀντίθετα φρονούντων φιλοσόφων.

Ἐν τούτοις τὸ πρόβλημα τῆς γνώσεως δὲν ἔλιθη δι' αὐτῶν, ἀλλ' ἔξετοπίσθη. Άλλ' αὐτὸς οὗτος ὁ Berkeley μιτρόθυτος νὰ διαφύγῃ τελείως δι' αὐθαιρέτων μεταφυσικῶν καὶ θεολογικῶν θεωριῶν τὴν μωροτέραν πασῶν τῶν γνωστικῶν θεωρητικῶν ἀρχῶν, τὴν οὕτω δὴ καλούμενην Solipsismus¹. Ὁ Λεϊβνίτιος προσκείθησε νὰ δρῃ τὴν δυσχέρειαν ταύτην. Οὗτος, κατέρ παραδεχόμενος τὴν ἀντικειμενικὴν υπόστασιν τῶν πραγμάτων, θεωρεῖ ἐν τούτοις τὰς ἰδιότητας αὐτῶν ὡς ἐμμέσως δεδομένας, ὅπως δυνηθῇ νὰ επιμεδεχθῇ, χάριν τῆς ἴδεαλογικῆς μεταφυσικῆς αὐτοῦ, μίαν καὶ ὅντισίαν δμοιότητα τοῦ υποκειμένου πρὸς τὸ ἀντικείμενον. Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰς κατὰ ποιὸν ἰδιότητας τῶν αἰσθημάτων, ἡ

1. Solipsismus εἶνε ἡ θεωρία ἐκείνη τῆς γνώσεως, καθ' ἣν δίδονται εἰς τὸ νοοῦν υποκείμενον μόνον αἱ παραστάσεις καὶ καθ' ἣν τοῦτο οὐδεγδὲς ἄλλου δύναται νὰ λαμβάνῃ συνείδησιν εἰμή τῆς ἑαυτοῦ υπόστασεως καὶ τῶν ψυχικῶν καταστάσεων του ego-ipso solus. Τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα, ὅν τὸ υποκείμενον ἀντιλαμβάνεται καὶ μεθ' ὧν ἀναστρέφεται, εἶνε μόνον υποκειμενικαὶ παραστάσεις, ὃν τὸ περιεζύμενον δὲν ἀνταποκρίνεται πρός τινα ἔκτὸς κόσμον. [Σημιείωσις τοῦ μεταφρασταῖς].

κίνησις καὶ ὁ χρόνος ἦσαν κατ' αὐτὸν παραστάσεις, πρὸς ἃς
ἔδει ν' ἀνταποκρίνωνται ἴδιαστητες τῶν πραγμάτων, διάφοροι τῶν
μορφῶν τῆς ἡμετέρας ἐμπειρίας. Μόνον δὲ τὸν χρόνον, — ἐπειδὴ
οὗτος κατὰ τὰς μεταβολὰς τῶν ἔσωτερικῶν καταστάσεων τῶν μο-
νάδων εἶναι ἀναπόφευκτος, — ἀπεδέχθη σιωπηλὸς ὁ Λεῖψινίτιος ὃς
ἄμεσόν τινα μορφὴν τῶν παραστάσεων. Πλήν, ὃν γέτο εἰς τὸ
ἄκρον αὐτῆς τέλος ή σκέψις αὕτη, οἱ τύποι τῆς ἐμπειρίας θὰ ἦδι-
ναντο νὰ θεωρηθῶσι κυρίως ὡς ἐν ἡμῖν ἐνυπάρχουσαι μορφαὶ
διατάξεως τοῦ δεδομένου, αἵτινες, ἀκριβῶς ὡς τοιαῦται, ἔδει νὰ
καθορίσωσιν ἀναγκαῖως τὴν εἰς τὰντικείμενα ἀφορῶσαν ἀντελλήψιν
ἡμῶν. **Διὰ τοῦ τρόπου τούτου συνεχροτήθη** η ὑπερβατικὴ ἀποφίση
τοῦ Καντλού. **Ο χῶρος καὶ ὁ χρόνος, οὓς** ἔθενθει ὁ Λεῖψινίτιος ὃς
«ρήσει μενα βεπε συνδατα», ἔθενθοντο ὡς φα-
νόμενα **ὑπὸ τοῦ Καντλού**, χωρὶς ὅμως νὰ ἔχεται οὐδὲ τὸ ξῆτημα,
ἢν πρὸς ταῦτα ἀνταπεκρίνετο τι ἐν τοῖς πραγματικοῖς ἀντικείμε-
νοις. Ἐνταῦθα δὲν θὰ ἥτο πλέον δινατὸν νὰ γίνῃ λόγος, ἕάν
κιντὶ τίνις τρόπον ή ποιότης τῆς αἰσθήσεως θὰ συνεδέστο
πρὸς τινα πραγματικὴν βάσιν τῶν φαινομένων. Ἐάν μέτασις ή
γνῶσις ἡμῶν σχετίζεται μόνον πρὸς τὰ φαινόμενα, ή μόνη αὐτῶν
δὲν διδεται ὡς ἀγνωστῶν τι ὅν, ὅπερ ἐνεργεῖ μερὶς ἡμῖντος διὰ τῶν
αἰσθημάτων, ἄλλα τίην μόνη ταύτην διημιουργοῦσιν αὐτὰ τὰ
αἰσθήματα. Ταῦτα εἶναι δηλονότι τὸ ἀμετόν περιεχόμενον τῆς
γνώσεως ἡμῶν, ὅπερ δέον ν' ἀναγνωρίζεται μεταξὺ ὧν δεδομέ-
νον. Συμφίνως πρὸς τὰ λεγθέντα ἀνιστρέφονται σχεδὸν οἱ ὅροι
τῆς θεωρίας τοῦ Λωκίου. Άν δευτερεύουσας **ἴδιαστητες** αὐτοῦ,
δι' ὃν ἀμέσως ἀντιλαμβανόμενοι τῶν πραγμάτων, μεταβάλ-
λονται εἰς **ἀμέσως δεδομένας**: αἱ δὲ θεμελιώδεστεραι τῶν πρώ-
των ἰδιοτήτων ἔκεινων, ἂς οὗτοις ἀποδίδει εἰς τὰντικείμενα, ήτοι
ὁ χῶρος, η κίνησις καὶ ὁ χρόνος, μεταβάλλονται εἰς ἐμμέσους
μορφὰς τῆς γνώσεως.

"Αλλ' δι Κάντιος, ἐκλαμβάνων τὴν ποιότητα τῆς αἰσθήσεως
ὡς ὅλην τῆς γνώσεως ἀνεπίδεκτον περαιτέρῳ διεργασίᾳ, οὐ
μόνογ παρεμποδίζει ἔκτενέστερὸν τινα ἐλεγχον τῶν ἐμπειρικῶν
ἴννοιῶν, ἀλλὰ καὶ οὐδόλως δικινολογεῖ τὴν μεταξὺ ὅλης καὶ
μορφῆς ἔνυπάρχουσαν διαφοράν, οὐδὲ τὴν σημασίαν τῆς διαφο-
ρᾶς ταύτης. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μαθηματικῆς ἀντιλήψεως τῶν
πραγμάτων ἔθερδουν ὅ τε Λεῖβνίτιος καὶ ὁ Βόλφιος τὸν χῶρον
καὶ τὸν χρόνον ὡς μορφὰς τῆς διατάξεως τοῦ δεδομένου. Τι
διατίπωσις αὕτη ἐμπειρικλεῖται μὲν πάντως ἐν ἑαυτῇ ποιάν τινα
πραγματικὴν διάκρισιν, ἀφίνει δέ μιας ἀντερεύνητον τὴν σημασίαν

τῶν ἀνωτέρω παραγόντων, τουτέστι τὴν σημασίαν τοῦ δεδομένου καὶ τῆς διευθετούσης μορφῆς. Ὁ Κάντιος διαβλέπει τὴν σημασίαν ταύτην ἐν τούτῳ, διὰ τοῦτο δὲ τῇ ἡμετέρᾳ πραγματικῇ ἐμπειρίᾳ οὐδέποτε δυνάμεθα ν' ἀφαιρέσωμέν τε ἐκ τῶν μορφῶν αὐτῆς, ἐνῷ τοῦτο εὐκόλως δύναται νὰ συμβῇ ὡς πρὸς τὸ δεδομένον περιεχόμενον τῆς αἰσθήσεως. Ἐνταῦθα δὲ Κάντιος διορᾶ χαρακτηριστικόν τι τῆς **ἀναγκαιότητος** γνώρισμα, ὅπερ ὑποδεικνύει τὴν προτεραιότητα τῶν διευθετουσῶν ἐκείνων μορφῶν, ἐνῷ ἡ ὕλη τῆς αἰσθήσεως δέον νὰ θεωρῆται ὡς τυχαία, ἢρα ὡς ἐμπειρική. Ἐν τῇ ἀδυναμίᾳ ὅμως ἐκείνῃ τοῦ νὰ νοῶμεν τὸν χῶρον καὶ τὸν χρόνον ὡς ἴψη πραγματικῶς ὑπάρχοντας ἔγκειται τῇ ἀπόδειξις, διὰ τοῦτο αἱ τε χρονικαὶ καὶ αἱ τοπικαὶ σχέσεις εἶνε **σταθερὰ συστατικὰ** στοιχεῖα τῶν ἡμετέρων παραστάσεων. Πλείστα θὰ ἦδομεντο ἵσως νὰ παρατηρηθῶσιν ἐν τῷ χαρακτηριστικῷ τούτῳ γνωρίσματι μόνον, ἐὰν ἡτο δυνατὸν νὰ προβῶμεν εἰς σχετικήν τινα λογικὴν ἀφαιρέσιν ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ ἐμπειρίᾳ καὶ οὐχὶ μόνον ν' ἀφαιρῶμεν ἵδεατῶς ἐξ **δλοκλήρου** τῆς ὕλης τῆς αἰσθήσεως· τουτέστιν ἐὰν ἡδυνάμεθα νὰ καθιστῶμεν παραστατὴν μόνην τὴν καθαρὰν μορφήν. Ἀλλοί ἀκριβῶς τοῦτο, ὅπως ἄλλως ὅμολογεῖ καὶ δὲ Κάντιος, εἶνε ἀδύνατον. Πᾶν οἷον δῆποτε περιεχόμενον τῆς αἰσθήσεως δέον νὰ συνδέεται πρὸς τὸν χῶρον καὶ τὸν χρόνον. Συνφόδια τοῖς εἰρημένοις, οὐδεμία ἄλλη ὑπολείπεται διαφορά, εἰκῇ δὲ τὰ τυπικὰ συστατικὰ στοιχεῖα τῶν παραστάσεων διακρίνονται ἐπὶ τινὶ σταθερότητι, ἡς στερεῖται τὸ περιεχόμενον τῆς αἰσθήσεως. Ἐπὶ τῆς σταθερότητος ταύτης στηρίζεται ἐπίσης κατὰ Κάντιον τὸ πρός τινα ἐμπειρικὴν καταγωγὴν οὐδαμῶς ἀνταποκρινόμενον ἀπειρον τοῦ διαστήματος καὶ τοῦ χρόνου. Διότι, ἐπειδὴ ἀνεν τῶν γενικῶν ἰδιοτήτων τούτων τοῦ περιεχομένου τῆς ἐμπειρίας οὐδὲν ἀπολύτως δυνάμεθα νὰ νοῆσωμεν, δὲν εἶνε δυνατὸν εἰς ἡμᾶς ν' ἀντιληφθῶμεν δρίου τινὸς ἐποπτείας, πέραν τοῦ δροίου νὰ μὴ ὑφίστανται αἱ εἰρημέναι ἴδιότητες. Ἐν τοιαύτῃ ὅμως σταθερότητι, οὐδεὶς ὑπάρχει λόγος ν' ἀποδώσωμεν, ὡς πρὸς τὸ νοούμενον ἀντικείμενον καὶ τὸ νοοῦν ὑποκείμενον, σχέσιν τινὰ διάφορον ἐκείνης, ἥν ἀπονέμομεν εἰς τὴν ποιότητα τῆς αἰσθήσεως. Ἐνταῦθα οὐδεμία ἰδιαίτερα μαρτυρία διορᾶται ὡς πρὸς τὴν ἐκ τῶν προτέρων ὑπόστασιν τῶν εἰρημένων μορφῶν. Διότι οὐδέποτε βεβαίως εἶνε δυνατὸν νὰ νοῆσωμεν ὡς μὴ ὑπάρχοντα τυχὸν ἐλλείποντα συστατικὰ τῆς ἐμπειρίας στοιχεῖα ἢ νὰ ὑποθέσωμεν ὡς μὴ ὑφισταμένην αὐτὴν ταύτην τὴν ἐμπειρίαν, διότι, εἰς πᾶσαν ἔκουσίαν μεταβολὴν τῶν

ημετέρων παραστάσεων, συνδεόμεθα πάντοτε πρὸς τοιαύτας παραστάσεις, ἃς ἔσχομεν πατί τινα ὡρισμένον χρόνον, οὗτος ὥστε δφεύλομεν πάλιν ν' ἀποδώσωμεν τὰς εἰς πάσας τὰς ημετέρας παραστάσεις ἀνηκούσας ἴδιοτητας καὶ εἰς ἐκάστην μονομερῶς αὐτοτελῆ παράστασιν.

Ἡ θεωρία αὕτη τοῦ Καντίου εἶναι ἄλλως ἀναγκαῖα ἀκολουθία τῆς κατὰ Κοπέρνικον ἀναστροφῆς τῆς ἀπόψεως τῆς παλαιᾶς μεταφυσικῆς.¹ Εάν η ἀντίληψις ἡμῶν δὲν πρέπῃ ν' ἀπευθύνεται πλέον πρὸς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἀντιστρόφως τὸ ἀντικείμενον πρὸς τὴν φύσιν τῆς ἀντιληπτικῆς δυνάμεως ἡμῶν, εἶναι ἀπαραίτητον, διποτε πάνθ² διαταθεῖσθαι τέως ὡς ζελακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν ἀντικειμένων μετειβληθῶσιν εἰς γενικῶς ἵσχουντας νόμους τῆς ημετέρας ἀντιλήψεως. Ἐπειδὴ δὲ ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος ἔθεωροιντο ὡς δύο ἐκ τῶν προτέρων ὑφιστάμεναι μορφαὶ τῆς ἐμπειρίας, ἐξέλιπτε τὰςαὶ μέτια, οἵτις ἵστις θὰ διδίγει ἡμᾶς εἰς τὴν ἔρευναν τῶν λογικῶν ὅρων, εἴς ἣν προέρχεται ή διάκρισις τῶν μορφῶν τούτων ἀπ' ἄλληλων καὶ ἀπὸ τοῦ περιεχομένου τῆς αἰσθησιοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τοιούτοις ὅροι ἡδύναντο νὰ παραληφθῶσι καὶ ἐκ τῶν ἐμπαιχικῶν ἰδιοτήτων τῶν παραστάσεων, ή περίστασις αὕτη θὰ ἡδύνατο προδηλωτὸς νὰ ἐξισωθῇ πρὸς τινὰ ἀρσιν τῆς ὑποθέσεως τῆς ἐκ τῶν προτέρων ὑποστάσεως αὐτῶν. "Οὐεν δὲ χῶρος καὶ ὁ χρόνος δὲν εἶναι, συμφώνως πρὸς τὴν ἀντίληψιν τοῦ Καντίου, πεντὶ μορφαὶ, ἀνέλλογοι πρὸς τὸν ἀντικειμενικῶς πεντὸν χῶρον καὶ χρόνον τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας τοῦ Νείπονος, ἀλλὰ μᾶλλον λειτουργίαι τοῦ νοούντος ὑποκειμένου, αἵτινες δηῶσιν εἰς ἐκάστην ἐπενέργειαν τοῦ αἰσθησιακοῦ περιεχομένου. Τοιουτορόπτως αὗται εἴναι ἀπ' ἄλληλων ἀνεξάρτητοι μόνον διὰ τῆς συνδέσκως ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ ὑποκειμένῳ συμμιγγούμεναι ἀντιληπτικαὶ μορφαὶ, ἐνῷ αὗται ἀναφαίνονται ἐν τῇ πραγματικῇ ἐμπειρίᾳ μόνον ἐν τῇ συνδέσει ταύτῃ ὡς τοπιοχρονικὲ μορφαὶ, αἵτινες κατ' ἀνολογίαν δύνανται νὰ διακρίνονται ἀπ' ἄλληλων μόνον συνεπείῃ λογικῶν τινῶν παραγόντων.

Ἐὰν ἐν τῇ ἀναστροφῇ ταύτῃ τῆς πραγματικῆς σχέσεως ἐνυπάρχῃ ἄμεσόν τι τεκμήριον, ὅτι ή περὶ τῆς ἐκ τῶν προτέρων ὑποστάσεως διδασκαλία (Aprioritätslehre) τοῦ Καντίου οὐδὲν ἔτερον εἶναι εἰμὶ ή ἀναδρομικὴ μεταβολὴ τῶν προϊόντων μιᾶς διὰ λογικῆς ἀφαιρέσεως μόνον ἐπιτυγχανομένης διακρίσεως εἰς ἀρχικῶς ἀνεξαρτήτως ἄλληλων ὑφισταμένας μορφὰς τῆς γνώσεως, δ σπουδαιότερος λόγος τῆς μεταβολῆς ταύτης εὑκόλως δύ-

ναται νὰ νοηθῇ. Οὗτος συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι ὁ Κάντιος δὲν ὀκολουθεῖ κατὰ γράμμα τὸ παράδειγμα τοῦ Κοπερνίκου, εἰς ὃ ἀναφέρεται. Ὁ Κοπέρνικος δηλαδὴ δὲν προσεπάθησε ν^α ἀνατρέψῃ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πρόσφριζον τὸ σύστημα τοῦ Πτολεμαίου, ἀλλ' ἡθέλησεν ἀπλῶς νὰ διορθώσῃ τὰ τρωτὰ αὐτοῦ. Οὗτος πρὸς ἔξακρίβωσιν τῶν ἀστρονομικῶν φαινομένων ἔστηρχθη μὲν ἐπὶ τῆς κινήσεως τῆς γῆς, οὐδόλως δμως παρήγαγεν ἐκ τῆς κινήσεως τῆς γηίνης σφαιρίδας τὰς κινήσεις πάντων τῶν οὐρανίων σωμάτων. Εὰν ἔπραττε τοῦτο ὁ Κοπέρνικος, ἢ εἰς τὰς κινήσεις τῶν πλανητῶν ἀφορῶσα θεωρία αὐτοῦ θὲν θὰ ήτο ὀλιγώτερον περιπελεγμένη καὶ ἀπάδουσα πρὸς τὰς πραγματικὰς κινήσεις τῶν ἀστέρων ἢ ἡ θεωρία τῆς παλαιᾶς ἀστρονομίας. Ὁ Κάντιος δμως δὲν ἀρκεῖται εἰς ἀπλοῦν ἔλεγχον, ἀλλὰ προβαίνει εἰς πλήρη ἀνατροπὴν τῶν ιρατουσῶν γνωμῶν. Οὗτος ζητεῖ νὰ ἔξετάσῃ τὰς λειτουργίας τῆς γνώσεως, εἰς ἣν ενδίσκονται κατάστασιν πρὸιν ἢ συνδεθῶσι πρὸς τι ἀντικείμενον. Ενεκεν δμως τούτου τὸ σπουδαῖον ζήτημα, ὅπερ ἀφορᾷ εἰς τὴν ἔξακρίβωσιν τῶν λογικῶν παραγόντων, δι’ ὃν ἐκ τοῦ ὄλικοῦ, ἀρχικῶς κατά τε τὴν μορφὴν καὶ τὴν ὕλην ἐνταίως δεδομένου περιεχομένου τῆς ἐμπειρίας, ἔξελίσσονται αἱ εἰρημέναι ἐκεῖναι μορφαί, οὐδεμίαν ἔχει δι’ αὐτὸν σημασίαν. Αὗτὰ ταῦτα τάντικείμενα δὲν εἶνε πλέον διὰ τὸν Κάντιον, ὅπως εἶνε διὰ τὴν πραγματικὴν ἐμπειρίαν καὶ διὰ τὰς ὀκολουθούσας αὐτὴν ἐμπειρικὰς ἐπιστήμας πραγματικῶς δεδομένα ἀντικείμενα, δυνάμενα ὡς ἐκ τῶν μεταξὺ αὐτῶν ἐνυπαρχουσῶν ἀντιφάσεων νὰ μποβληθῶσιν εἰς κριτικὸν ἔλεγχον, ἀλλ’ εἶνε εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐν διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἥμετέρων ὑποκειμενικῶν μορφῶν τῆς γνώσεως παραγόμενον προϊόν, ἀνταποκρινόμενον πρὸς τι ὅντας (Ding an sich), ὅπερ θὰ μείνῃ εἰς ἥμας δύνην ωστὸν ἐσαεί. Ἡ μεταβολὴ αὕτη τοῦ δεδομένου εἰς κόσμον φαινομένων, ἐξ οὗ οὐδέποτε θὰ δυνηθῇ ἡ νόησις ἥμῶν νὰ διεισδύσῃ εἰς τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων, εἶνε ἀναπόδραστος, ἐφ’ ὃσον παραδέχεται τις, ὅτι αἱ λειτουργίαι τῆς γνώσεως δὲν προέρχονται ἐκ τοῦ δεδομένου περιεχομένου τῆς γνώσεως καὶ ἐκ τῆς ἐν τῇ ίστορίᾳ τῶν ἐπιστημῶν παρατηρουμένης λογικῆς ἔξελίξεως αὐτοῦ, ἀλλ’ ὅτι ἀντιστρόφως τὸ περιεχόμενον τῆς γνώσεως προκύπτει εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐκ τῶν λειτουργιῶν τῆς γνώσεως, αἵτινες προύποτίθενται ὡς ἀναφαίρετος κτῆσις τοῦ νοοῦντος ὑποκειμένου. Καίπερ δὲ ἡ διάκρισις τῶν μορφῶν τῆς ἐμπειρίας προέρχεται ἐκ τινος ἔστω καὶ λίαν πρωτίως ἀρχομένης λογικῆς διεργασίας τοῦ περιεχο-

μένου τῶν παραστάσεων, ἀλλ᾽ ὅμιλος δέοντος ή σταθερότητος τῶν εἰδημένων μορφῶν, ίδιως ἐφ' ὅσον αὕτη ἀποτελεῖ ίδιαιτέραν τινὰ διαφορὰν ἀπὸ τοῦ περιεχομένου τῆς αἰσθήσεως, νὰ εἶνε ἡδη ἀφηρημένον καὶ οὐχὶ ἐμπειρικὸν γνώρισμα τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χώρου. Διότι ἡ σταθερότητος αὕτη δὲν ισχύει ὡς πρὸς τὰς ίδιαιτέρας διαμόρφώσεις τῶν χρονικῶν σχέσεων, ἀλλὰ μόνον ὡς πρὸς τὰς γενικωτάτας ίδιοτητας ἀμφοτέρων τῶν μορφῶν, αἵτινες ἐν μονομερεῖ τινι περιπτώσει ἐκδηλοῦνται καὶ ἀπελεόως διάφορον τρόπον. Ἡ σταθερότητος αὕτη τῶν μορφῶν τῆς ἐμπειρίας ή—τοῦθ' ὥπερ δηλοῖ τὸ αὐτό,—ἡ σταθερὰ ἀλληλουχία, ἣν δεικνύει ἡ φύλη τῶν αἰσθημάτων ἐν τῇ διατάξει καὶ τῇ συνδέσει αὐτῆς, εἶνε ἔκεινη, ἥτις τὸ πρῶτον ὑποδηλοῦσαν σπουδαῖαν τινὰ διαφορὰν τῆς ἀντικειμενικῆς ἀξίας τῆς. Ἐάν δὲ Λόγιος ἔθεωρε τὸν χῶρον καὶ τὸν χρόνον ὡς πραγματικὰς ίδιοτητας τῶν ἀντικειμένων, εἰς τὴν γνώμην ταύτην παράτριψε τὸν φιλόσοφον τούτον, ὡς ἡδη ἀνωτέρῳ εἴπομεν, τὸ παράδειγμα τῶν ἐμπειρικῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἀντὶ δημιουργοῦ δὲ Λόγιος νὰ ἔξετάσῃ τὰ λογικὰ ἔλατήρια, ὥπερ ἡνάγκαιαν τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας νὰ προβιβάσῃ οἷονεὶ ἀσυνειδήτως εἰς τὴν διάκρισιν ταύτην, ἥρχεσθη, ἀκολουθῶν τὸ παράδειγμα αὐτῶν, νὰ παραδεχθῇ εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχε τὰς πρώτας ἔκεινας ίδιοτητας καὶ διφορούμενον τρόπον, ἵτοι δὲ μὲν ἐν τῷ νοοῦντι ὑποκειμένῳ, δὲ δὲ ἐντὸς αὐτοῦ. Ὁ ἀποχρῶν λόγος τῆς μνημονευθείσης ταύτης διαιρίστεις ἕγκειται δημοσίᾳ ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἐν τούτῳ, διὰ τὸ νοοῦν ὑποκειμένον, κατά τε τὴν σύγκρισιν καὶ τὴν σύνδεσιν τῶν ἐμπειρικῶν γνώσεων αὐτοῦ, περιέρχεται ἔνεκεν ποικίλων εἰς τὰς διαιρόσους παραστάσεις ἐμπριλοχωρουσῶν ἀντιράσσοντος ἐν τέλει εἰς τὴν ἡνάγκην, ἵνα δλαχληροῖς τὸ κατὰ ποιδὺ περιεχόμενον τῆς αἰσθήσεως ἀναγάγῃ εἰς τὸ ὑποκειμένον· διότι μόνον διὰ τὴν προσπάθειαν ταύτην καθίσταται εἰς αὐτὸν δυνατή ἡ ἐκτενεῖς ἐλευθέρας τινὸς ἀντιφάσεων συνδέσεως τῶν καθ' ἔκαστας ἐμπειρικῶν αὐτοῦ γνώσεων, καὶ ἐπειδή, ἐν σχέσει πρὸς τὰ σταθερὰ ἔκεινα τυπικὰ (εἰδολογικὰ) τῆς ἐμπειρίας στοιχεῖα, οὐδέποτε παρίσταται τοιαύτη τις ἡνάγκη.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ ἀπιστημονική, ἵτοι ἡ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν βοηθητικῶν μέσων τῆς ἀπιστημονικῆς γνώσεως συντελουμένη ἀνάλυσις τῆς ἐμπειρίας εἶνε ἔκεινη, ἥτις δεικνύει ὡς μὴ πραγματικὴν τὴν ἀντικειμενικὴν ποιότητα τῆς αἰσθήσεως. Ἐν τούτοις πάντα ταῦτα εἶνε ἡδη δεόντως προπαρεκευασμένα ἐν τῇ ἀμέσῳ ἐμπειρίᾳ, οὗτοις ἀστε ἐκ τῶν προτέρων γάλ καθίσταται δυνατή ἡ προσπάθειας ἀντικειμενικῆς τινος διαιροῦσας

μεταξὺ τῆς ὅλης τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς χρονικοτοπικῆς μορφῆς. Κατὰ τὴν μεταβολὴν τῶν καταστάσεων τῆς συνθέσεως αἱ ἀπταὶ ἴδιότητες τῶν ἀντικειμένων μεταβάλλονται κατὰ ποικίλους τρόπους. Συνεπείᾳ τῶν εὑμεταβλήτων ὅρων τῆς διαθλάσεως καὶ τῆς ἀνακλάσεως τοῦ φωτός, ἢ φωτεινὴ φύσις τῶν πραγμάτων φαίνεται ὡς μία τόσον πολυσχιδὴς καὶ ἀνεξάρτητος τῶν λοιπῶν κατηγορημάτων αὐτῶν ἴδιότης, ὥστε λίαν πρωίμως αὕτη ἐκλαμβάνεται μᾶλλον ὡς ἔξωθεν μεταδιδομένη ἢ ὡς ἐν αὐτοῖς τούτοις τοῖς ἀντικειμένοις ἔγυπτάρχουσα. ³Ἐν τούτοις ὑπῆρξαν ἐπὶ πολὺν χρόνον ὑποθέσεις, ἀφορῶσαι εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν πραγματικότητα σύμπταντος τοῦ φαινομενικοῦ τούτου κόσμου. Δηλαδὴ τινὲς μὲν ἀκολουθοῦντες τὴν παλαιὰν θεωρίαν τῶν ἀτόμων ἥρματινευον τὴν ἐμπειρίαν διὰ τῆς παραδοχῆς εἰκόνων, αἵτινες ἀποσπώμεναι τῶν ἀντικειμένων εἰσέρχονται εἰς τὸ ὑποκείμενον, τινὲς δὲ συμφώνως πρὸς τὴν φυσικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους παρῆγον τὰ φυσικὰ φαινόμενα καὶ τὴν αἰσθησιακὴν ἀντίληψιν αὐτῶν ἐκ τινος συμφυρμοῦ θεμελιωδῶν τινῶν ἴδιοτήτων, αἵτινες ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κόσμῳ καὶ ἐν τοῖς αἰσθητηρίοις ἡμῶν ὅργάνοις συνάδουσι πρὸς ἄλληλας, τινὲς δ' ἐν τέλει, ὡς τοῦτο συνέβη κατά τινα οὐχὶ μακρὰν ἡμῶν κειμένην περίοδον τῆς φυσικῆς, ἐθεώρουν τὸν παραστατικὸν κόσμον ὡς ἴδιοτητα τῶν σωμάτων, δποῖα εἶνε τὸ φῶς καὶ ἡ θερμότης. Καίπερ δὲ ἢ ἀπηλλαγμένη θεωρητικῶν ἀντιφάσεων πρακτικὴ κοσμοθεωρία ἐξελάμβανε πάντοτε τὰς παραστάσεις μεθ' ἀπασῶν τῶν ἴδιοτήτων αὐτῶν ὡς τι ἀμέσως δεδομένον, ἢ δὲ ἐπιστήμη ἐκυμαίνετο μεταξὺ τῆς ἀπλοϊκῆς ταύτης τῶν πραγμάτων ἀντιλήψεως καὶ τῆς ἀπόψεως τῆς ἐξειλιγμένης σκέψεως, ἢτις πάντα τάντικείμενα ἀπέδιδεν εἰς τὸ ὑποκείμενον, δ πυρὴν ὅμως τῆς μετατροπῆς ἐκείνης τῶν γνωμῶν ὑπῆρχεν ἥδη ἐνταῦθα. Οὐδέποτε ἥγερθησαν ἐν τῷ πεδίῳ τῆς ἐμπειρικῆς μελέτης τῆς φύσεως φωναὶ συνηγοροῦσαι ὑπὲρ τῆς γνώμης, δτι δ χῶρος, ἢ κίνησις καὶ δ χρόνος στεροῦνται ἀντικειμενικῆς ὑποστάσεως, ἐνῷ δὲ ἀμφιβολίᾳ περὶ τῆς πραγματικότητος τῶν αἰσθημάτων ἀρχεται σχεδὸν ἥδη ἀπὸ τῆς γενέσεως τῆς εἰς τὴν φύσιν ἀφορῶσης φιλοσοφίας. ⁴Η φιλοσοφία αὕτη οὐδέποτε ἐπαυσεν ἀγωνιζομένη κατὰ τῆς κρατούσης ἀπλοϊκῆς κοσμοθεωρίας, ἐώς οὖς τέλος αἱ νεώτεραι φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ὑποχωροῦσαι βαθμηδὸν πρὸ τῶν πανταχόθεν συσταθενομένων ἀντιφάσεων, περιῆλθον εἰς τὴν ἀνάγκην ν^ο ἀποδώσωσιν δλόκληρον τὸ περιεχόμενον τῶν αἰσθημάτων εἰς τὸ ὑποκείμενον.

³Ἐὰν δὲ δὲν συνέβη τὸ αὐτὸν καὶ ὡς πρὸς τὴν μορφὴν τῆς

αἰσθησιακῆς ἀντιλήψεως, τοῦτο προῆλθεν ἀναγκαῖως ἐκ τοῦ ὅτε ἐν τῷ συνειδητῷ τῆς ἐμπειρίας οὐδεμίᾳ ἡδύνατο νὰ ὑπάρξῃ αἴτια πρὸς τοῦτο, καθὼς οὐδεὶς δύναται νὰ ὑπάρξῃ λόγος ἀναγκάζων ἡμᾶς ν' ἀρνηθῶμεν τὴν ἀντικειμενικότητα αὐτῶν τούτων τῶν παραστάσεων. Διότι, ὅπος ἐν τῇ ἀμέσῳ ἐμπειρίᾳ τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τοῦ εἶναι ἀντικείμενον ἀνήκει εἰς πάσις τὰς παραστάσεις, οὕτως ὥστε μόνον ἐπὶ τῇ βάσει ἴδιωτηρον τινῶν δρων νὰ δύναται τις ν' ἀρνηθῇ τὴν ἴδιωτητα τιεύτην εἰς τινα ἐξ αὐτῶν, οὔτως ἢ χρονικοτοπικὴ μορφὴ εἶνε ἀναφεύσετον πάσης παραστάσεως χαρακτηριστικὸν γνώρισμα.

8. Περὶ ἀμέσου καὶ ἐμμέσου ἐμπειρικῆς καὶ ἀφηρημένης γνῶσεως.

Τὸ πρῶτον συμπέρασμα, ὅπερ προκύπτει ἐκ τῆς ἐμπειρικῆς ἀναλήσεως τῆς γνῶσεως, ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι εἰς τὸ νοοῦν ὑποκείμενον δίδονται ὑπὸ τοπικοχρονικὴν μορφὴν ἀντικείμενα, ἀπέρ μόνον διὰ τινος δλως ἀβιασίμου ἀρχεως σταθερῶς δεδομένων χαρακτηριστικὸν γνωρισμάτων δύνανται ν' ἀναδοθῶσιν εἰς τὸ ὑποκείμενον, καὶ ἄτινα ἔνεκεν τούτου δέον νὰ νοῶνται ὡς δυτῶς δεδομένα. Καὶ περὶ δὲ τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἀφίγνει νὰ ὑπάρχωσι συστατικά τινα στοιχεῖα τῆς αἰσθησιακῆς ἀντιλήψεως, ἃγει ὅμως εἰς τὴν ἄρσιν πάσης ἐξ ἀντικείμενου ἐμπειρικῆς γνῶσεως, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει περὶ αὐτῆς ἢ πεποίθησις, διὰ εἶνε ἐμπειρική. Ἀντικείμενον, ὅπερ στεφεῖται τοῦ περιεχομένου τῆς αἰσθήσεως καὶ εἰς δὲ ἀπομένουσι μόνον αἱ τοπικαὶ μορφαὶ τοῦ αἱ χρονικαὶ σχέσεις ὡς ἀποκλειστικαὶ ἴδιωτητες αὐτοῦ, εἰς οὐδεὶς δύνανται νὰ δοθῇ ἐμπειρίαν. Τοιούτοιο ἀντικείμενον δύναται νὰ νοῆται μόνον ἀπὸ ἀρχηραγμένης ἀπόψεως καὶ, καθὼς πᾶσαι αἱ ἔννοιαι, δέον νὰ δικτροσωπήσται ὑπὸ σταραστάσεων, ὅποις χρησιμοποιήσται κατά τινα τρόπον ὑπὸ τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως. "Ἄμα δις δρισθῇ, ὅτι κατὰ τὰς τοπικὰς καὶ χρονικὰς ἴδιωτητας τῶν ἀντικείμενων δὲν πρέπει νὰ λαμβάνωνται ὅπ' ἕψιν πάνται τὰς λοιπὰ στοιχεῖα, ἀπέρ ἀνήκουσιν εἰς τὴν ποιότητα τῆς αἰσθήσεως, ὁ αἰσθηρισμὸς οὗτος ἀντιστοιχεῖ οἰονεὶ πρὸς τὸν χανόνα, καὶ ὁ δὲ χῶρος καὶ ὁ χρόνος δέον νὰ νοῶνται ἀπὸ ἀφηρημένης καὶ οὐχὶ συγκεκριμένης ἀπόψεως. Τοιούτοιο δύναται, ὡς ἔννοεῖται οὕκοθεν, τότε μόνον νὰ συμβῇ, ὅταν νοῶμεν αἰσθησιακόν τι περιεχόμενον καὶ συνδέωμεν πρὸς αὐτὸν τὴν δευτερεύουσαν σχέψιν, διὰ τοῦτο εἶνε ἀδιάφορον διὰ τὸ ἀντικείμενικὸν περιεχόμενον τῆς ἔννοιας. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν: αἱ εἰς τὸν χῶρον καὶ τὸν χρόνον ἀφορῶσαι